

Літературна критика

Наталія Мазепа

“УКРАЇНЬСЬКА СПОВІДЬ” ЛЕОНІДА ВИШЕСЛАВСЬКОГО

Леонід Вишеславський народився в Миколаєві, в російськомовній родині; писав вірші та прозу російською мовою. Але “Українська сповідь”, його остання в житті книжка, — це свідчення особливої самоідентифікації з Україною, з її народом, історією, культурою, врешті — з її мовою. якою, слід зазначити, Леонід Вишеславський володів досконало. Його вірші, написані українською, сприймаються як органічні в художній системі поета, відповідають стилю його мислення.

Рішення надрукувати книжку українською мовою можна пояснити тим, що поет щиро сприйняв незалежність України, великі сподівання покладав на Рух, про що свідчать записи в його щоденнику.

Варто зазначити, що вірші українською мовою Вишеславський почав писати, як засвідчує архів поета, задовго до проголошення Україною незалежності — у 70-х роках, дуже драматичних для української культури, яка зазнавала тоді величезних утисків із боку радянської влади.

Вже сама назва книжки — “Українська сповідь” — розкриває її загальний задум і зміст. Поезія і проза тут невіддільні одна від одної. При цьому проза часто підпорядкована, хоча й назвати її “другорядною” в загальній структурі книжки не можна: по суті прозові вкраплення — це майже завжди прямі звернення до читача. І тому вони ліричні, суб’єктивні, сповідальні. Це — продовження віршів або коментар до них. Те, що умовно можна було б назвати короткими оповіданнями, — насправді не що інше, як епізоди із життя поета, які в дитячі та юнацькі роки справили на нього незабутнє враження.

Тобто композиційно й за структурою весь текст підпорядковано загальному задуму.

“Українська сповідь” — це повернення до витоків власного життя, до його основ, до першоджерел усієї творчості поета Леоніда Вишеславського — від раннього дитинства, крізь роки зростання й змужніння, крізь випробування любові й пізнання життя, крізь пошуки сенсу буття...

Л.Вишеславський, як уже зазначалося, народився в російськомовній родині, тож закономірно, що сформувався він як поет російськомовний. Однак зростав він і виховувався на українській землі, тому з повним моральним правом міг написати:

Україна, де сонце і морок, де жита від села до села, кров’ю, працею, голодомором і дитинства чаруючим колом, наче Всесвіт, крізь мене пройшла.	Хуртовим, скаженіючим злетом йшов за роком розбурханий рік... Називавсь я радянським поетом, називавсь я російським поетом, та назвавсь українським навік!
--	--

Україна як Всесвіт, як Космос — це стрижневий, об’єднавчий образ, ключ для прочитання й розуміння не тільки цього вірша, а й книжки в цілому. Варто зазначити, що космізм мислення — прикметна ознака художньої та образної системи Вишеславського: його “Зоряні сонети”, приміром, не були даниною часові, їх появу підготував увесь попередній шлях автора, починаючи з “Председателя ЗемШара — 3”.

Художній простір поезії Леоніда Вишеславського відкритий, не замкнений у межах соціуму, власної біографії чи подій часу. Сонце, зорі, вода (море, річка тощо), повітря, природа постійно присутні в його власному ліричному світі. Але вони не сприймаються як певні константи, бо постійно рухаються, змінюються, перевтілюються у пластичні образи, викликають незвичні асоціації. Але це тема особлива й вимагає окремого висвітлення, а торкнулась я її лише у зв'язку з іншою — "Україна як Всесвіт".

Дві "подорожі" крізь цей Всесвіт — "Сковородинівське коло" та "З Кобзарем понад шляхом" — відіграють надзвичайно важливу роль у змістовному наповненні та структурі книжки.

Перша — подорож поета тим шляхом, яким мандрував колись і Григорій Сковорода: селами Слобожанщини, де вперше почув живу українську мову, побачив побут українського села. "Сковородинське коло" автор називає поемою, хоча жодних усталених ознак поеми як жанру цей твір не має. Їх замінює внутрішня цілісність подорожі. Дитячі спогади (віршовані), враження дорослої людини від повернення на землю свого дитинства (прозові), — все набуває глибокого філософського змісту саме тому, що в тексті наявні цитати з творів Г.Сковороди, що по суті становлять собою духовні орієнтири й дороговкази "подорожі" — всього життя поета й сенсу буття взагалі.

Структуру другої подорожі — "З Кобзарем понад шляхом" — також підпорядковано особистим життєвим враженням автора, біографічним подіям. Перше знайомство з Шевченком — епізод із дитинства, коли мати, яка була тяжко хвора й водночас переживала сімейну драму, читала синові "Катерину", потім були подорожі до Канева, на берег Аральського моря, відвідання Академії мистецтв у Петербурзі, де жив і працював Шевченко, розповіді про роботу над перекладами його творів. І знову біографічна проза емоційно, змістовно й композиційно об'єднується з віршами, присвяченими Шевченкові. Це також "поема", але написана вже з дотриманням традиційних норм жанру.

Для Л.Вишеславського завжди була важливою "географія", ті конкретні місця, де відбувалися зовсім "неконкретні", породжені поетичною уявою чудесні явища: зірка наближається до поета, сонце, "що угорі" горить нетлінно, / що мислить мною і цвіте", сніжинка, що "не нишком падає на плечі, / а дивовижно щось співа". Але все це відбувається в Україні: у Миколаєві, Інгульській слободі, Києві, на Слобожанщині, на березі моря й лише іноді далеко від України, але потім знову в Києві...

Не забуваймо, що Україна — Всесвіт. Отже, її традиційні ознаки набувають особливого наповнення, значення, змісту. Прикладів багато: черешні (з однойменного вірша), вітряки ("боги часу старого") й навіть миски (у "Роздумах під час відвідання Музею"), дівчина в народному вбранні ("Чудо"), воли, що пішли в небуття, але залишилися у пам'яті народній ("Спроба інсталяції"). Всі це майже емблематичні деталі, завважені закоханою у свій край людиною, утворюють розкішну живу картину України. Природа в ліриці Л.Вишеславського — окрема тема. Вона присутня в кожному вірші, до того ж легко впізнавана, бо сповнена знайомих прикмет, хоч би який складний і філософічний був текст у цілому.

Дитина входить в світ злиденності й свавілля
увесь до коренів гіркий, немов полин...

Волинь тут повагом до просторів Поділля
спливає хвилями рясних своїх долин.

Лисніють кавуни, закутані в бадилля,
простують вдаль ряди шумливих тополін.
Земля в росі, мов хліб, посріблений сіллю.
Спекота полудня, вечірніх тіней плін.

З усіх цих рис поет одним могуттям слова
свій світ поезії натхненно творить знову
і гине, вражений ударом наглим зла.

А тополини йдуть, як і раніш, в дорогу,
як і раніш поет рівняється лиш Богу
у творенні краси — джерел всіх джерела.

Ряди тополін, що простягаються до горизонту, — це також більше ніж деталь
знайомого пейзажу: це своєрідний символ, насичений глибоким змістом, адже
саме тополі супроводжують людину на всьому обширі української землі. Однак
ці прикметні ознаки українського пейзажу не стали, а мінливі, чудесні саме у
своєму русі, у змінах. Ті ж самі тополі у вірші “Реквієм” (на мою думку, одному
з вершинних) мають зовсім інший вигляд:

Йдучи, мені на щастя лишила громаддя круч, з яких видніше світ,
і води Псла, і травня живопліт, вишневий цвіт, криниці біля тину
громаддя туч, в яких гроза дозріла, і тополині кобзи вздовж доріг...

Тільки той, хто прожив усе життя в Україні, міг знайти це романтичне порівняння
лінії дерева з лінією народного музичного інструмента.

У цьому вірші внутрішній стан людини автор передає через “пейзаж”, який
саме тому виступає чимось значно більшим, ніж картина природи. Про цю
майстерність Вишеславського, про його вміння зображувати світ у пластичних,
виразних “матеріальних предметах” писали свого часу М.Рильський, К.Чуковський
і багато інших.

Обидва згадані вірші вміщено у книжці в перекладах М.Бажана (“Творець”) і
В.Сосюри (“Реквієм”). Тож, як бачимо, “Українська сповідь” складається як із
оригінальних віршів Л.Вишеславського, створених українською, так і з авторських
перекладів із російської та текстів інших перекладачів (В.Сосюри, М.Бажана,
М.Рильського та ін.). Але при цьому, що важливо, книжка все ж сприймається як
цілісний текст.

Очевидно, Л.Вишеславський вважав переклади своїх віршів досить вдалимими,
оскільки він розташував їх поруч із оригінальними, композиційно не
відокремлюючи. Більше того, свій оригінальний вірш російською мовою з
українською назвою “Мова” опублікував поруч із перекладом М.Рильського. Це
засвідчує, наскільки важливим було для поета озвучення його творів українською.
Не маючи можливості зробити тут докладний, розгорнутий аналіз перекладу,
хочу наголосити не лише на абсолютній точності перекладу (що, як відомо,
М.Рильський робив не завжди), а й на особливій спорідненості звучання,
відтворенні найтонших відтінків сенсу й настрою оригіналу.

Все це дає підстави розглядати лірику Л.Вишеславського, створену російською
(а таких творів абсолютна більшість), як особливий феномен в українському
культурному середовищі: поет міг дати своєму твору, написаному російською,
українську назву “Мова”, у вірші “Счастье” замість російського “арбуз”, писав
“кавун”. Він ніколи не говорив “сельський дом”, лише “сельская хата”. І таких
прикладів можна навести багато. Лірика Л.Вишеславського була “філософічною”,
але ніколи “метафізичною”. Він був ліриком, як говорив колись М.Асєєв, “по
самой строчечной сути”, але його ліризм існував не в замкненому внутрішньому
світі, а був відкритий у Всесвіті.

Наприкінці “Української сповіді” вміщено “Альбом: люди і місця, що створили
мене” та “Біографію” в датах на основі щоденників поета, що вповні логічно, бо
завдяки їм “Українська сповідь” і справді охоплює все життя Леоніда
Вишеславського — російського поета України.